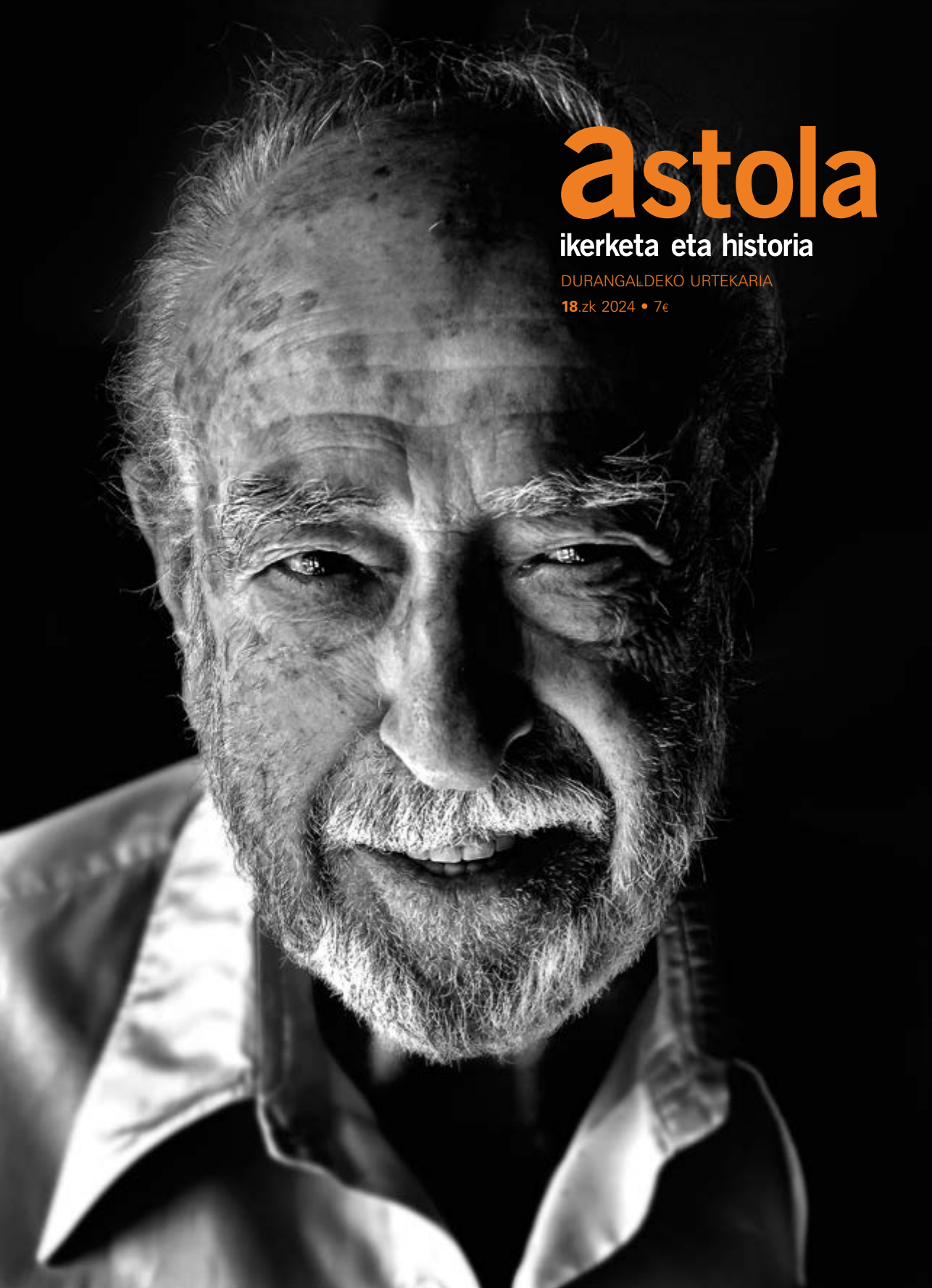

astola

ikerketa eta historia

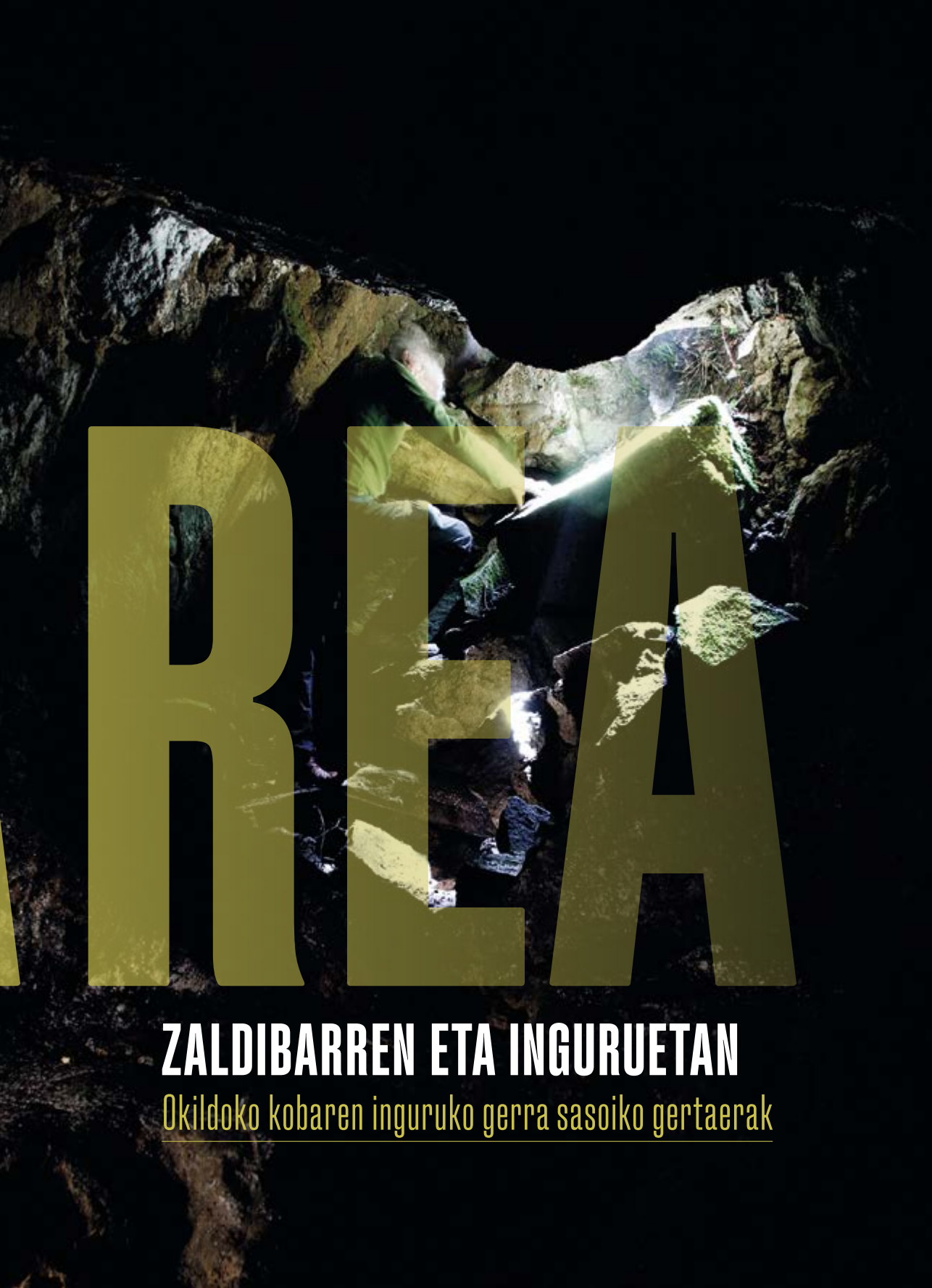
DURANGALDEKO URTEKARIA

18.zk 2024 • 7€

🗨️ Gaizka Zabarte | 📷 ArtxiBook

KINTAKOLUMNISTEN

Jeronimo Martinez eta Rafael Iboleon militar espainiarrak Hotel Zaldibarren zeuden senide batzuekin oporretan gerra hasi zenean. Urriaren hasieran atxilotu eta Larrinagan espetxeratu zituzten. Iboleonen bi semeek, biak falangistak, berehala egin zuten ihes nazionalen aldera, Okildoko koban ezkutatuta egon ostean. Gauza bera egin zuen egun haietan Gumersindo Zabalak, 1918tik udal idazkari zen Leandro Zabalaren semeak. 1936ko uztaila eta iraila artean eskumatar batzuek erabili zuten leize hura, inguruetan milizianoak sumatzen zituztenean, ezkutatzeko. Ondoren, urri hasieran frontea Intxorta-Arrate-Kalamuan egonkortu ostean, nazionalen aldera pasatzeko gordeleku bilakatu zen.

ARELA

ZALDIBARREN ETA INGURUETAN

Okildoko kobaren inguruko gerra sasoiko gertaerak

 Zaldibar, 1918. Pedro Mari Zabala alkatea (erdian). Ilargi Zaldibarko argazkilari taldea

Irailaren 13an jausi zen Donostia nazionalen esku, 21ean Elgoibar eta biharamunean Bergara. Pentsatzekoa da zelako ezinegona izango zen egun haietan nazionalen mendebalderanzko bidean hurrean zeuden herrietan.

Horren erakusle irailaren 23an Zaldibarko errepublikazaleen artean gertatutako listakarra. Dozenatik gora lagun zeuden egoitzan bilduta, kideren batzuek proposatu zutenean dokumentazioa eta bandera erretzea, faxistek herria berehala hartuko zutelakoan. Azkenean, Saturnino Gorostizak berriro jarri zuen bandera bere lekuan. Parrokoak epaitegian deklaraturakoari jaramon eginenez gero, Lenin deitzen zioten herrian. Hiru zinegotzi errepublikazaleetako bat zen, Frente Popularrekoa. Haiei eta Agirrebeitia baserriko euren burkide Esteban Garitaonandiari zor zaie eskumatarren sarea agerian jartzea. Euzkadiko Herri Auzitegiko 37/8 sumarioaren dokumentazioa ikusita, ondoriozt daiteke jende ugari zuela, gehiago edo gutxiago,

sare horren berri. Berrogeita hamaika lagunek deklaratu zuten sumarioan, horietako berrogeita sei zaldibartarrak.

1937ko urtarrilaren zazpian, gaueko bederatzietan, Zaldibarko parroko Benito Zabalak gizon baten bisita jaso zuen Hotel Zaldibarren, han bizi baitzen jabeekin: Leandro Zabala eta bere emazte, eta parrokoaren loba, Eustakia Zabala Orozketarekin. Eustakia Pedro Mari Zabalaren arreba zen, Garitaonandia dorretxeak. Pedro Mari Zabala, aurretik bere aita bezala, 1910ean hasi zen zinegotzi eta, gerra sasoa salbu, 1942an hil arte jarraitu zuen udalbatzan, batean alkate bestean zinegotzi. Tasio Garitaonandiak, 1936ko iraila-urrian alkate eta gero Martiartu

Batailoian teniente ibilitakoak, epaitegian deklaratu zuen “Pedro Mari Zabala, bere osaba Benito Zabala parrokoarekin batera, Zaldibarko kazike karlista” zela. Katolikoak ziren, jakina, eta hori partekatzen zuten jeltzaleekin, erlijioa gatazka politikoen ardatz nagusietako bat zen sasoian.

1931ko udal hauteskundeetatik sortutako udalbatzako zortzi zinegotziak katoliko moduan aurkeztu ziren, jeltzaleak edo karlistak izan. Felix Urizar hautatu zuten alkate, eta zeregin horretan jardun zuen gerra hastearekin batera kargugabetu zuten arte, kolpisten aldeko susmagarritzat jota. Espainian errepublika aldarrikatu eta berehala, apirilaren 19an, aho batez onartu zuen udalbatzak euskal gobernu errepublikar bat osatzeko eskubidea, espainiar errepublikari binkulatua, eta baita autode-terminazio eskubidea ere. Karlisten eta jeltzaleen arteko elkarlana, baina, apurtuta zegoen 1934rako. Urte bat lehenagoko errenteroak babesteko legeak ere, ordura arte euskal nazionalismotik hurbil ziren baserri eta lur jabe mordoa espainiar eskumarekin

lerrokatzera bultzatu zituen, kolpistekin. Edozein modutan, jeltzale batzuentzat beldurgarriagoak ziren gorriak erreketek baino.

Benito Zabala. Zaldibarko parrokoa 1920tik 1944 arte.

Zaldibar 1930. hamarkadan. Ilargi Zaldibarko argazkilari taldea

La guerra en todos los frentes

**ando el avance de las fuerzas gu-
sobre la línea Aravaca-Las Rozas**

en el frente de

ANTE EL TRIBUNAL POPULAR

**Por favorecer las evasiones
al campo faccioso**

Ayer mañana comenzó a verse ante el Tribunal popular, por el señor Espino de costumbre, por el señor Espino, una causa instruida por el Juzgado especial contra José Benito de Zabala, Silvestre Burnaga y Fernando de Zabala, por haber organizado y facilitado la evasión a terreno de los rebeldes de varias personas.

El fiscal, señor Gomendio, en su escrito de conclusiones provisionales afirmaba que los dos procesados citados en el primer término, con la complicidad en algunas ocasiones del tercer, se dedicaban a facilitar a Zaldívar y otros limitrofe a terre la fuga de distintas personas a terre dominado por los rebeldes, y de ese modo se facilitaron, entre otras, las evasiones de Pedro María de Zaldívar y sus hijos Ismael y Emagüino; de Gumersindo de Zabalza, de los hermanos Busueta, los hijos de Ibañeta, etcétera.

Los procesados José Benito de Zabala y Silvestre Burdaga han incurrido en el delito previsto y penado en el artículo 222 del Código de Justicia militar, y Leandro de Zabala en el previsto y sancionado por el artículo 223 del mismo Código.

Actuaron de abogados defensores de los procesados los letrados D. Federico Z. - D. José María Gel-

El Tribunal Popular actúa

Ha comenzado a verse la causa contra los procesados Zabala y Buruaga, incurso en el delito que supone el facilitar fugas al campo faccioso.

Hoy seguirá el juicio en la sección segunda de la Audiencia.

Apur por la mañana se concentró el Trifolium Popular para ver la causa inculca contra los sujetos Escobar de Bataña y Adolfo Barroja, acusados del delito que supone haberse dedicado a facilitar la fuga de algunas personas al territorio ocupado por las insurrecciones.

Actuó el fiscal Gascón, y dictaminó a los procesados los abogados Federico Zabala y José María Galarza.

Al parecer, de esta, se salieron el revolucionario organizador, fundador y jefe de la procomuna (máxime por parte más solida) de éllos, Rafael y Enrique, arrojándose también y comprometiendo de haber fundado la fuerza de los sujetos, entre otros, Iván María de Jarama e hijo de este último y Eduardo de Guzmán de Jarama, de las de Rafael, hermano de este.

Los propietarios-dios de Bural-José de Bural y su esposa Dña. María de Bural en un bello paisaje y cerrado en el número 7 del lote 222 del College de Bural.

 ૨૫૩૬૮૬૮૬

Apastado de Correos 234 | Teléfono: 17.310 | Número 7.500

la guerra en todos los frentes

**do el avance de las fuerzas gu-
sobre la línea Aravaca-Las Rozas**

en el frente de
abardeó Alge-

en el frente de
abardeó Alge-
el que Queipo
cuartel gene-
de interés

Oficiales

En el territorio vasco
La artillería vasca castigó ayer las
posiciones facciosas de Bergara

[illegible]

El Tribunal Popular, en funciones

Vista de la causa por evasiones de Zaldívar

Exista en Zaldívar y podría haberse
exista y durante del resto de su
comenzada de que el Ayuntamiento

...comercio de que el Ayuntamiento...

EVASIONES DE ZAI

Wife: _____

Telefonicako langilea zela esanez aurkeztu zuen bere burua bisitariak, eta abadeari konfiskatu berri zioten telefonoaz berba egin nahi zion. Hortik abiatuta, bestelako gaietara joan zen elkarriketa, bisitariak nahi zuen norabidean. Izan ere, Balbino Imaz, zalduondarra jaiotzez eta Eitzagako Bekoetxe baserriko bizilaguna, kontraespioitza lanetan zebilen, Elorrioko Sektoreko buru Tatxo Amilibiaren esanetara. Topatu zuen abagunea esateko berari ez zitzaiola axola politika, eta, gainera, anaia bi zituela preso. "Hiru ordu laurden eduki ninduen etxeko atarian hauek guztiak kontatzen", idatzi zuen Imazek txostenean. Handik egun bira, berriro egin zion bisita.

Parrokoak esan ei zion alkatearekin (Serapio Etxeandia) harreman oso ona zuela, hura ere gorrien beldur zela, eta gauzak horrela jarraituz gero, nazionalen aldera pasatuko zirela. Horretarako bi-deak aipatu omen zizkion: Urko inguruetatik eta Elgetako kanposantuen ezkerrean dagoen bi-detik. Lortu zezakeela Zaldibarko alkatearen sal-bokonduktoa Markinara edo Barinagara joateko. Horrela joan zirela Zaldibarren ezkutatuta egondako batzuk. Koba ondo hornituta zegoela bertan bizitzeko, eta iheslariak beste aldera pasatutakoan, Donostiako irrati batek *La compañía requiescat in pace se encuentra bien* esaten zuela, zegokionari jakinaraziz ondo zeudela.

Elorrio, 1937. Agirre lehendakariaren ezkerrean Eustasio Amilibia Matxinbarrena, "Tatxo".

Bigarren bisitan esan zion Durangon bazela pertsona bat hogei duroren truke jendea beste aldera pasatzen zuena, eta momentuan jakin ez arren haren izena, esan ziezaiokeela hurrengoan, etxeko emakumeek bazekitela eta. Hori lortuko ez balu, bidera zezakeela Mallabiko parrokoarengana, honek beste norbaitengana bidal zezan, zeren Mallabian konfiantzazko jende ugari omen zegoen. Orduan Imazek esan zion koinatu bat zuela Mallabian ezkutatuta, beste aldera pasatzeko asmoarekin. Hori entzundakoan zalantza egin ei zuen parrokoak, eta erantzun zion agian une hartan ez zela inor egongo Okildon.

Urtarrilaren 10eko gauean, Telefonicako enplegua-tuaren koinatua omen zena agertu zitzaion etxean Benito Zabalari, nazionalen aldera pasatu nahi zuela berretsiz. Abadeak adierazi zion alkateak esan zio-la lehengoan joan zitzaiona ez zela Telefonicakoa, delegatuaren agentea baizik. Eta ez zekiela nori

sinistu, hain zirudien serioa gizonak! Gau horretan atxilotu zituzten Benito Zabala, Leandro Zabala eta Serapio Etxeandia, parrokoa, idazkaria eta alkatea, hurrenez hurren. Gauerdian galdekatu zuen Tatxo Amilibiak parrokoa, Elorrión, eta goizaldeko ordu bata eta erdietan alkatea.

Une bertsuan, Pedro Mari Zabalaren semeetako bat Felix Urizarren emaztearengana joan zen esatera ha-ren senarra eta haien aita onik pasatu zirela naziona-lengana, semeetako batek gidari lanak eginda. Horrela esan zion, eta sinatu, Urizarren emazte Victoria Ostortek Tatxo Amilibiari urtarrilaren 19an. Horieta-ko egunen batean atxilotu zuten Silvestre Buruaga. Mallabiko udalak, epaileak eskatuta, egindako txos-tenean irakur daiteke "parrokoa beti izan da alderdi tradizionalistako kide aktiboa", "1931ko udal hautes-kundeetan, Mallabian hainbat baserriren jabe den Re-zusta jaunaren ordezkari moduan jardun zuen." Aba-

deak hitzarmen bat aurkeztu zien Mallabiko alderdiei sinatzeko, jasotzen zuena bost zinegotzi izango zirela tradizionalistentzat, “baita hurrengo hauteskundee-tan ere”, eta hori bete ezean, dirutza ordaindu behar-ko zuketela. Jeltzaleek uko egin zioten sinatzeari, eta ezerezean geratu zen jauntxoan ahalegina.

Atxiloketa horien ostean Felix Urizar, Juan eta Pe-dro Mari Zabala anaiak, eta honen seme Eugenio eta Isaias arrapaladan pasatu ziren kobatik beste aldera. Julian Zabala, Pedro Mariren semea hori ere, Martiartu Batailoiko teniente zen. 1937ko urtarrila-ren 17an, Ubidean zegoela, etsaiaren aldera pasatu zen, fusila aldean zeramala. Bere konpainiako kapi-tainari utzi zion gutunean, besteak beste, zioen “ga-tazka galanta bizi dut neure baitan, nazionalista naiz eta ez diot utziko izateari”, “aita eta anaiak etsaiaren lerroetara igarota, ezin dut postu honetan jarraitu”, “uste dudanez gurasoekiko maitasuna guztiaren gainetik dagoela, amore ematea besterik ez dau-

kat”. Sumarioan, bestalde, hainbatek aipatzen dute Durangoko Barrueta anaiak ere, Okildoko kobazulo-tik joan zirela nazionalen aldera.

Parrokoak, Imazi esandakoa berrestez gain, onartu zion Amilibiari haren loba Pedro Mari eta Juan Zaba-la, eta Felix Urizar, alkate ohia, Elgetatik pasatu zirela beste aldera. Azken boladan entzun zuela Elorrion monarkikoak eta nazionalistak bat eginda zebiltza-la faxistei sartzen uzteko, eta gorrien aurka ekiteko. Delegatuari dagokionez, Zaldibarren hobeto har-tuko zuketela nazionalista bat, ezkertiarrek jende gehiago atxilotuko zutelakoan.

Serapio Etxeandia alkate jeltzaleak, galdetuta ea ihes egindako baten-baten berririk zuen, erantzun zuen udal idazkariaren seme Gumersindo desager-tu omen zela, burutik eginda edo, baina ez zekie-la nazionalen aldera pasatu zen ala ez. Atxilotzera joan zitzaizkionean, ea zer dela eta ahalegindu zen

 Okildoko kobaren gaur egungo irudia. Jesus Mari Arruabarrena

 Bisita gidatua Okildo koban, 2024an.

ihes egiten, galdetu zion Amilibiak. Bezperan, Zaldibarko Plaza Delegatu Jose Zabalaren gutuna jaso zuela, agintzen ziona bere eskumen garrantzitsuenak haren esku uzteko, tartean salbokondukoak egitea eta errekrutatze tramiteak. Gutunarekin Defentsa Idazkari Rezolarengana eta Bizkai Buru Batzarreko lehendakariarengana jo zuen. Biek esan ziotela jaramonik ez egiteko delegatuaren agindu horri. Eta ihes egiten saiatu zela, beldurtu egin zelako jende armatua ikustean. Bi egunera aske utzi zuten alkatea, eta biharamunean Lazkano jeltzalea jarri zuten Zabalaren ordezkari Plaza Delegatu. Baina ordurako agerian zegoen kolpisten aldekoek, jeltzale batzuen ezinbesteko kolaborazioarekin, antolatutako sarea. Nahikoak izan ziren Jose Zabala eibartarrak Plaza Delegatu moduan egin zituen hamar egunak.

Larrañaga batailoiko milizianoek, Okildoko koban sartu zirenean urtarilaren 15ean, ihes egin zutenek egindako azkenengo afariaren hondarrak aurkitu zituzten, beste gauza askoren artean. Zortzi pertsona auzipetu zituzten, matxinadagatik eta traizioagatik: Leandro Zabala, Benito Zabala, Silvestre Buruaga, Pedro Mari Zabala eta beraren seme Eugenio, Isaías eta Julian, eta Gumersindo Zabala. Lehenengo hirurak Larrinagan egon ziren preso, Bilbo jausi arte. Besteak, errebeldian epaituak, Zaldibarrera itzuli ziren herria Molaren tropek hartu ostean. Maiatzean Felix Urizar izan zen nazionalak izendatutako lehenengo alkatea, Pedro Mari Zabala, Patricio Astarloa eta beste jauntxo batzuk zinegotzi zirela. 37/8 Auzia 1937ko ekainean eten zen, Bilbo jausi zenean. Okildoko koba erabili zuen sareko jendeak gorpuztu zuen frankismoa Zaldibarren hurrengo lau hamarkadetan.